

Az oktatási rendszer kritikája

Radó Péter: Közoktatás és politika

Radó Péter *Közoktatás és politika* című könyve a közoktatás átalakításának bemutatására és az ezzel kapcsolatos trendek, tendenciák, ok-okozati összefüggések megragadására tesz kísérletet. A mű alapvetően összefoglaló munka: a szerző oktatáskutatói munkásságának elmúlt 12 éve alatt publikált elemzéseket tekinti át egy koherens, a magyar oktatási rendszer problémáit mélységében is bemutató könyvben.

Az ismertetőben a műről alkotott összbemutatóval kezdem a bemutatást, majd rátérek a fejezetekben leírtak rövid ismertetésére is, különös tekintettel az 5. fejezetre, amely az elmúlt 12 év oktatáspolitikai tevékenységéről von mérleget.

A könyv olvasmányos stílusú, ilyen szempontból a szakmai háttérrel nem rendelkező olvasók számára is érthető. A néhol kemény, néhol szórakoztatóan szarkasztikus kiszólások a kormánypárti olvasókat a könyv azonnali becsukására, míg az ellenzéki (pontosabban a kormányval egyet nem értő) olvasókat továbbhaladásra ösztönzik. A könyv érthetőségét rendre nehezíti, hogy a szerző sok latin eredetű szót használ; ilyen szempontból a mű mégiscsak inkább a szakmának szól.

Az előszó méltó felütése, felvezetése a könyvnek: megadja az alaphangulatot a továbbolvasásra, főleg az inkább vagy teljesen rendszerkritikus olvasók számára. Már az első fejezet címe is sokatmondó: *Fülkeforradalom – a hajóágyú elszabadul*, amely leginkább arra utal, hogy a Fidesz választási győzelme után kétharmados felhatalmazásával gyakorlatilag korlátlan hatalomra tett szert. A fejezetet azzal indítja, hogy a Fidesz azóta elérhetetlenné tett 2010-es választási programjában nem esik szó az oktatás helyzetének

megváltoztatásáról, átalakításáról. Ugyanakkor utal arra, hogy az oktatáspolitikai narratíva a keresztény és a konzervatív ideológiát tükrözi (lásd a későbbi Nemzeti alaptanterveket). Megjegyzi, hogy a kormánypártok szinte egy az egyben átvették a Jobbik programját, kifogva a szelet a szélsőséges párt vitorlájából. Megemlíti, hogy a kisebbik kormánypárt kezébe került az oktatás, azonban egy dolgot hiányoltam: véleményem szerint fontos lett volna kitérni röviden arra, hogy miért nem alakult önálló oktatási minisztérium Magyarországon. Ugyanakkor Hoffmann Rózsa (először oktatásért, majd köznevelésért felelős államtitkár) beszédeinek tartalomelemzése újszerű és kreatív megközelítése a tendenciák és háttértényezők feltárásának. A szerző összegezte a (sokat bírált) 2011-es közoktatási törvény hat fő forrását, kissé pikírt stílusban.

A második fejezet szintén rejtett szarkazmussal indul: Radó kiemeli, hogy az új „köznevelési” törvényt a kormánypártok 2011. december 20-án szavazták meg. Ennek elsőre nem lenne semmi áthallása, de aki jártas kicsit a politológiában, tudja, hogy ilyenkor szokták azokat a (saláta) törvényeket elfogadni, amelyek ellen felgyűlhet a népharag, de a karácsonyi miliőben senki sem foglalkozik velük. Kitér arra, hogy a kormány hogyan érvelt a kritikus hangok ellen: „[...] a kormány nemzeti kormány, ergo a kormány által kiadott Nemzeti Alaptanterv is nemzeti, ergo a NAT kritikája nemzetellenes” (29.). A fejezetben a szerző bemutatja, hogy a kormány hogyan sajátította ki a közoktatási terepet és tette azt monopóliumává (a könyv 27. oldalán lévő ábra nagyon szemléletes). Ezzel kapcsolatban a szerző, politológiai szempontból

hibásan használja az állampárt kifejezést – ez a kelet-európai rendszerváltások előtti államszocialista rendszereket jellemző terminológia. Bizonyított tényként kezeli a NER korruptségát – alátámasztás nélkül –, így a kormánypárti olvasók talán itt csukták volna be véglegesen a könyvet. Valószínűleg a fejezet legfontosabb és legpontosabb megállapítása az, hogy a közoktatás háttérszervezeti és irányítói, valamint döntései nincsenek kellően erős legitimációval ellátva, nincs mögöttük valós társadalmi konszenzus – amelynek okait a fejezet szépen sorra veszi. Ennek a visszásságára is felhívja a figyelmet: valójában a legitimáció kérdésköre a többség-nél nem veri ki a biztosítékot.

A harmadik fejezet történelmi felütéssel kezdődik. Ezt a fajta történelmi bevezetést (egészen 2010-ig), kronológiai szempontokat figyelembe véve, érdemesebb lett volna a könyv elejére tenni. A fejezet bemutatja a magyar közoktatás centralizációjának legfontosabb lépéseit és kiemeli az okait (KLIK, finanszírozási rendszer, tartalmi szabályozás, pedagógus életpályamodell, a tanári továbbképzési rendszer minőségbiztosításának elmaradása). A fejezet jól megalapozott, adatokkal alátámasztott. A finanszírozási rendszer kritikája után szinte vártam a 2012-es NAT kritikáját is, amely nem is váratott sokat magára: a két fejezetrész jól összepasszol és komplex képet ad a 2011-es átalakítások hatásairól. A szerző kifejti a pedagógusok minőségértékelési rendszerének visszásságait, alkalatlanságát is: „Az a szalámi vagy gyerekjáték, amit megveszünk a boltban, még minőségbiztosított. Az a közszolgáltatási rendszer, melyre életidejük jelentős részében a gyerekeinket bízunk, már rég nem az.” (48.) Találó, mégis ijesztő összehasonlítás.

A negyedik fejezet az oktatáspolitikai intézkedésekkel szemben kialakult 2016–22 közötti ellenállási mozgalmakról szól. Radó megemlíti a társadalomban jelenlévő apátiát, bár kicsit hiányoltam a megállapítást, hogy ennek gyökere a Kádár-rendszer hagyományaiból és a kádári alkuból ered. A szerző tematikusan felsorolja, hogyan

próbálkoztak elszigetelt, kis csoportok felvenni a kesztyűt az állami átalakítás földcsuszamlásszerű változtatásai ellen. Habár a szerző elének tárja az (értelmiségi) ellenállási mozgalom kisebb-nagyobb fellángolásait, résztvevőit (kronológiai sorrendben), következtetés nem követi a felsorolást. A rész végére vártam egyfajta csattanót, bár ennek elmaradása lehet, hogy csak egy sorok közti párhuzam volt, amely az elégedetlenségi mozgalmak hatástalanságát is érzékeltette. Röviden és tömören: a kormány politikai kommunikációjának gőzhengere a tanári engedetlenségi mozgalmakat is maga alá gyűrte.

Az ötödik fejezet kiváló összefoglalója a könyvnek, önálló tanulmányként is megállná a helyét. A szerző mérleget von az elmúlt 12 év oktatáspolitikájából, olyan mérhető tényezők mentén, mint a középiskolai lemorzsolódás mértékének növekedése a 16–18 évesek körében, amelynek okaként csak részben nevezi meg a tan-kötelezettség leszállítását. Ezen kívül a forráskivonást is fontos oknak tartja. Az objektív adatközlés közben keményen kiszól a kormánynak: az EU-tól a kormány leginkább a forrásokat várja, a célkitűzéseket csak szavak szintjén teljesíti. Ezzel kapcsolatban a 2016-ban bevezetett, lemorzsolódást jelző rendszert is kritikával illeti: a csupán a tanárok által adott jegyeket figyelembe vevő rendszer nem alkalmas a lemorzsolódás főbb komponenseinek és mozgatórugóinak megragadására. A mérleg egyik oldalát tovább ismerteti a szerző, kitér az eredményesség „bezuhanására” is, olyan, nemzetközi mérések adataira támaszkodva, mint a PISA-mérések. A negatív trendek bemutatása mellett innen a legijesztőbb adat, hogy 2018-ban minden harmadik, 15 éves fiú funkcionális analfabéta volt. A teljesítményromlás gyökereit ismét pontosan ragadja meg a szerző: felhívja a figyelmet a Családi Háttérindex, valamint az iskolák hátránykompenzációs képessége és a tanulmányi teljesítmény közötti kapcsolatra. Bár az utóbbi két mutató leginkább csak a szakma számára ismert, kiválóan bemutatja a tendenciát, hogyan csökkentek a magyar

diákok eredményei a különböző európai országok diákjaihoz viszonyítva.

Ugyancsak a mérleg ezen oldalát neheztítik a közoktatási rendszerben végbenő, a minőségi oktatást akadályozó negatív trendek (a teljesség igénye nélkül): a lexikális tudás túlsúlya az alaptantervekben, az iskolai autonómia visszaszorítása, a súlyos adminisztratív terhek, a tankönyvpiac monopolizációja, a forrásszűkítés, a pedagógus életpályamodell kudarca és ezek együttes kombinációjának multiplikatorkhatása, amely főleg a hátrányos helyzetű gyermekeket érinti (az egyenlőtlenségek növekedéséről bővebben is ír). Radó a finanszírozási hatékony(talan)ság problémáját is kiemeli: ez a GDP-arányos költségvetési ráfordítások és a költséghatékonyság tekintetében is mélyen gyökerező problémákra mutat. A téma kulcsmondata már az első bekezdésben megtalálható: egyszerre van jelen a súlyos forráshiány és a források pazarlása. Kiemeli, hogy az egyenlőtlenségeket nem csökkentő magyar közoktatási rendszerben nem segítenek az abszolút szakmaiatlan alapon szervezett iskolai „korrepetálások”, ahogy az sem, hogy a tehetséggondozás nincs személyre szabva. Ezzel kapcsolatban azonban elmondható, hogy a NAT2020 ezt legalább megemlíti, bár a megvalósulás lehetősége már más kérdés. Az egyenlőtlenségek témakörének másik aspektusát is bemutatja: a kormány által kezeletlen szociális szelekciót és a szegregáció hatását – ezek nem közvetlenül oktatáspolitikai döntések, de közvetett hatást gyakorolnak a teljesítményre, a már említett iskolai hátránykompenzáció dimenziójában.

A hatodik fejezet szintén szarkasztikus felütéssel kezdődik, összegezve, hogy a kormány az eisenhoweri halogatás stratégiáját alkalmazza a közoktatásban felgyülemelő problémák (nem)kezelésére: ezek a COVID-19 miatt egyből kiderültek,

a krízismenedzsment pedig nem működött egyszerűen. A szerző nagyon pontosan rávilágít arra, hogy, bár fontos lett volna a digitalizáció, amely a saját kutatásai szerint (is) releváns, 21. századi kihívás, a kormányzat nem fordított sem kellő forrást, sem képzést az egyébként is peremterületre szorult oktatás ezen szegmensére (sem). Nem segítette a közoktatás helyzetét, hogy gyakorlatilag útmutató nélkül, azonnal kellett átállni a „digitális munkarendre”. Jogos kritika éri a KRÉTA-rendszert, az oltottakra és oltatlanokra vonatkozó karantén szabályok átgondolatlanságát, illetve az amúgy centralizált rendszer digitális oktatásra vonatkozó irányelveinek hiányát, a rendszer rugalmatlanságát.

Zárszóként a szerző összegzi a lehetséges kiutakat, amelyek pontosak, ugyanakkor úgy vélem, hogy a probléma megoldása érdekében további kutatásokat és a hogyanra adott válaszlehetőségeket kell azonosítani.

Végül, de nem utolsósorban nekem kell feltenni a kérdést: kinek is lenne érdemes olvasnia ezt a könyvet? Valójában mindenkinek, aki saját gyereken, munkahelyén tapasztalja a közoktatásban uralkodó körülményeket. Ezen túlmenően a könyv első négy fejezetét elsősorban a szakmának ajánlanám, a könyv 5-6. fejezetét pedig azoknak, akik kíváncsiak az elmúlt 12 év „köznevelési” paradigmaváltásának ok-okozati összefüggéseinek bemutatására, és viszonylag magas tőrésűszöbbsel rendelkeznek, hogy befogadják az uralkodó trendeket.

Radó Péter (2022). *Közoktatás és politika – Magyarország 2010–2022*. Noran Libro Kft.

Kocsis Ádám

SZTE Neveléstudományi Doktori Iskola